

Kielitieteilijä maailmanparantajana

Jan-Ola Östman

Yliopistomaailman suhteen on totuttu ajattelemaan, että siellä etsitään *totuutta*. Näin onkin myös yliopiston sisällä useassa tiedekunnassa tutkijoiden omasta mielestä, ennen kaikkea luonnontieteissä ja lääketieteissä. Yhteiskuntatieteissä, monella teologisen tiedekunnan laitoksella sekä varsinkin humanistisissa tieteissä on taas asianmukaisempaa ajatella asiaa niin, että yritämme saada mahdollisimman syvällisen *ymmärryksen* maailman asioista. Etsimme ymmärrystä sen suhteen, että asiat eivät vain tapahdu fysiikan ja kemian lakien perusteella, vaan asioilla on *merkityksiä*. Voisi jopa väittää, että käsitteet 'ymmärtäminen' ja 'merkitys' ovat humanistisen alan keskeisimmät käsitteet: merkitysten tutkimisen kautta pyrimme ymmärtämään maailmankaikkeutta.

Ymmärrys on siis tässä mielessä tärkeämpää kuin totuus. Tästä seuraa, että humanistisen alan tutkimusten ei kannata pitää ensisijaisena päämääränään totuuden löytämistä – mikä taas ei tarkoita sitä, etteikö humanistin pidä olla tietoinen siitä, mitä muissa tieteissä tapahtuu. Päinvastoin: humanistin tehtävä on nimenomaan yhdistää tiedot siitä, mitä muissa tieteissä ja elämäntilanteilla tapahtuu, kaikenkattavaan näkemykseen ja ymmärrykseen.

Mutta siitä, että luopuu totuuden etsimisestä, seuraa suoraan se, että ei tavoiteta valmista tuotetta – oliota nimeltä 'totuus' – vaan keskitytään alinomaan muuttuvaan *prosessiin*: keskitytään siihen *tekemiseen*, jota teemme, kun yritämme ymmärtää maailmaa.

Tämä on välttämätöntä kun tutkimisen objektia ei voida erottaa tutkivasta subjektista: se, mitä tutkimme – eli tutkimuskohde – on samalla osa meitä itseämme – eli osa subjektia. Kun fysiikassa ja kemiassa teemme tutkimusretkiä ihmisen ulkopuolelle, ulkopuolella – tai ainakin ulkopuolelta niin sanotuilla 'objektiivisilla työvälineillä', numeroilla, tietokoneilla – niin humanistisissa tieteissä teemme tutkimusretkiä ihmisen *käyttäytymiseen*: kysymme miten ja miksi ihminen käyttäytyy tietyllä tavalla, yksin, ryhmässä, suhteessa yhteiskuntaan, kulttuuriin, suhteessa historiaansa.

Kieli, viestintä ja diskurssi: ymmärtämisen ja merkityksen tekemisen ydin

Peruslähtökohta totuuden ja ymmärtämisen etsimiselle sekä tutkimustulosten jakamiselle on toimiva viestintäkeino: miten pystyy toimittamaan kanssaihmisille tutkimustuloksia mahdollisimman tehokkaasti?

Kaikkien työväline on ensisijaisesti *kieli*. Vaikka pystymme viestittämään esimerkiksi tunteita muillakin tavoilla kuin puhumalla, kirjoittamalla tai viittomalla, niin kieli, kielellinen viestintä, on kuitenkin tehokkain ja useimmissa suhteissa parhaaksi todettu keino kommunikoida.

Jos kielellä on näin tärkeä tehtävä maailmassa, niin mitä enemmän tiedämme kielestä, kielen ja eri kielten rakenteista, kielellisestä merkityksestä, kielen käytöstä, sitä paremmat ovat lähtökohdat ihmiskunnan syvälliseen ymmärtämiseen.

Kuka voisikaan paremmin kertoa meille kielestä kuin *kielitieteilijä*.

Kielitieteilijä, jonka erikoisala on *pragmatiikka* tutkii kieltä tekemisenä: kielen käyttöä ja tehtävää, funktiota. Hän näkee kiinteän yhteyden kielen ja kulttuurin välillä – ja nimenomaan tämä kytkös, tämä kokonaisuus, josta voi käyttää teknistä termiä *diskurssi*, on kaiken A ja O viestinnässä. Kielitieteilijä nimenomaan tutkii ja pyrkii ymmärtämään tätä kielen sisintä olemusta – jotta hän pääsisi lähemmäksi ihmisen käyttäytymisen olemusta.

Kielitieteilijällä kuten muiden tieteiden edustajilla voi tämän lisäksi olla enemmän tai vähemmän 'idealistisia' päämääriä, jotka eivät sodi tieteentekemisen yleisien tavoitteiden kanssa, vaan ovat niille tukena. Eräs tällainen päämäärä lienee *rauhan* löytäminen: ihmisille ja maailmalle. 'Rauhalla' tarkoitetaan vapautta, samanarvoisuutta ja toimivaa yhteiseloja. Missään ei

ole sanottu, että tutkijalla pitää olla idealistisia päämääriä – idealististen päämäärien puuttumista pidettäneen päinvastoin monilla saroilla hyveenä, jopa edellytyksenä objektiiviselle tutkimukselle. Mutta jos tieteilijät näkevät positiivisena seikkana, että tutkimuksilla ja tiedoilla olisi myös yhteiskunnallista vaikuttavuutta, relevanssia, että niillä olisi jotain sanottavaa myös meille kaikille tässä ja nyt, niin kannattaa myös katsoa, mitä kielitieteilijä pystyy tarjoamaan, minkä sellaisen lisäyksen ja avun hän voi antaa, mikä oikeuttaisi hänelle 'paikan auringossa'.

Miksi siis kielitieteilijältäkin kannattaa kysyä ja miksi häntä kannattaa kuunnella: *miten maailmasta tulisi parempi paikka, jos kielitieteilijät saisivat vallan* – tai edes pienen siivun vallasta, pienen vallan murusen.

Kielitieteilijä suhdeterapeuttina

Esitän seuraavaksi joukon aloja ja ongelmia ja joukon kielitieteilijän tarjoamia palveluja eli ratkaisuja niihin. Aloitan ihmisten ja ihmisryhmittymien välisistä ongelmista ja siirryn sen jälkeen pohtimaan maailmanrauhaan liittyviä kohtia.

Väärinymmärrys peruslähtökohtana

Kuvitellaan seuraavanlainen tilanne. Tarkoituksenasi on lausua toiselle ihmiselle kohteliaisuus ja ilmaista, että pidät hänestä. Tulet sanoneeksi: *Sinulla on todella kauniit korvat!* Tilanteesta riippuen hän, jolle tämän sanot, voi ottaa sen vastaan kohteliaisuutena, niin kuin se oli tarkoitettu, mutta yhtä hyvin hänen reaktionsa voi olla toisenlainen. Hän voi loukkaantua: *Mitä väliä sillä on minkälainen ulkomuotoni on – yritätkö vihjata, ettei minulla ole aivoja, häh?*, tai: *Mitä, ovatko korvani oudot? tai jopa: Täh, pyrkiiks' toi sänkyyn?*

Ihmisillä – myös monilla tutkijoilla – on tapana ajatella, että tärkeää on se, mitä joku tarkoittaa kun hän puhuu, kirjoittaa tai viitto; muuta ei oteta laskuun. On totuttu ajattelemaan, että aina voi sanoa: *Emmä nyt sitä tarkoittanut.*

Kuitenkin on ilmeistä, että viestin vaikutus on ainakin yhtä tärkeä kuin intentio – tarkoitus, joka oli sen takana. Ideahan on nimenomaan saada muut kanssaihmiset tajuamaan mitä tarkoitat.

Väärinkäsitys ei ole merkki siitä, että jotain on mennyt pieleen, vaan oikeastaan on suuri ihme, että ymmärrämme toisiamme lainkaan "samalla tavalla". Sekä kielenkäyttäjän että kielentutkijan kannattaisi siis lähteä liikkeelle siitä oivalluksesta, että viestinnässä väärinkäsitys on yhtä arvovaltainen lähtökohta kuin oikeinymmärtäminen. Puhuminen, kirjoittaminen ja viittominen pitää nähdä työläänä tekemisenä, kun oletusarvo on se, että mahdollisuus ymmärtää toista 'oikein' heti kättelyssä on loppujen lopuksi aika pieni. Jos tämän oivaltaa, oivaltaa myös miten herkkä kieli on – ja samalla miten rautainen se voi olla kun sitä käytetään edistämään tiettyä päämäärää.

Mikä tahansa kielellinen ilmentymä on merkki jostain – huolimatta siitä, mitä puhuja, kirjoittaja tai viittoja itse tarkoitti sillä. Siten lause *Sinulla on todella kauniit korvat* ei ainoastaan merkitse jotain, vaan sillä on myös tietty tehtävä, tietty funktio, siinä tilanteessa kun se sanotaan. Se, miten kielellinen merkki voi merkitä eri asioita eri tilanteissa ja eri kerroilla, on kielitieteilijän tutkimuskohde.

Kielentäminen on todellisuuden luomista

Olemme totuneet siihen ajatukseen, että kieli heijastaa 'todellisuutta': se mitä sanomme johtuu paljolti siitä, mitä näemme, havaitsemme, koemme ja tunnemme missäkin tilanteessa.

Mutta mistä sitten johtuu, että eri ihmiset sanovat eri lailla kun havaitsevat ja kokevat saman asian? Otetaan tuore esimerkki. Vuoden 1998 viimeisinä päivinä (29.12.) julkistettiin Suomessa erään tutkimuksen tuloksia. Tutkimus liittyi väkivaltaan ja ulkomaalaisiin. Siinä esitettiin muun muassa seikkaperäisiä taulukoita siitä, miten ulkomaalaisuus ja väkivalta liittyvät toisiinsa.

Seuraavana päivänä (30.12.) suomalaiset sanomalehdet otsikoivat tutkimustulokset seuraavanlaisilla otsikoilla:

Ulkomaalaiset kokevat eniten väkivaltaa Joensuussa ja Mikkelissä

Rasismilla osansa väkivallassa
Keskipojanmaa

Ulkomaalaisille herkimmin turpaan Lapin läänissä
Pohjolan Sanomat

Rasistiset rikokset kirjaantuvat eri tavalla eri puolilla maata
Ilkka

Väkivaltaa koki 2 prosenttia Keravan ulkomaalaisista
Keski-Uusimaa (s. 1)

Ulkomaalaisten väkivallasta puolet oli keskinäistä
Keski-Uusimaa (s. 4)

Tilasto teki Mikkelistä rasistisen kaupungin
Länsi-Savo

Tuhat ulkomaalaista koki väkivaltaa
Uutislehti 100

Rasistista väkivaltaa on Suomessa erittäin vähän
Savon Sanomat

Espoo on ulkomaalaisten kannalta turvallinen asuinpaikka
Länsiväylä (17.1.1999)

Tähän voisin lisätä kymmenkunta muuta otsikkoa. Kaikki ovat jollain tavalla erilaisia, vaikka uutinen sellaisenaan ei ole mitenkään erikoinen eikä tunteita kuohuttava: iltalehdet eivät välittäneet näistä tutkimustuloksista, puhumattakaan, että ne olisivat päässeet iltalehtien lööppeihin; niistä ei puhuttu eikä niitä käsitelty sen kummemmin tämän ensimmäisen uutispäivän jälkeen. Uutisen 'tavallisuuden' perusteella voisi olettaa, ettei olisi mitään syytä manipuloida lukijaa. Kuitenkin nämä tutkimustulokset kielennettiin eri tavoin ympäri Suomea. Jotkut kielelliset ilmentymät eroavat jopa niin paljon, ettei voisi ajatellakaan, että niissä kuvataan samaa 'todellisuutta'. Oli jopa päivälehtiä, kuten *Kouvolan Sanomat*, joissa ainakaan uudenvuoden tienoilla ei lukijoille kerrottu mitään tästä tutkimuksesta.

Eri lehtien lukijoille luotiin näillä otsikoilla erilaisia mielikuvia. Tällä on sekä hyviä että huonoja seurauksia. Hyvää tässä on se, että lehdistön vapauden nimissä lehtimiehillä ja toimittajilla on mahdollisuus tulkita asioita eri tavoin; jos lukija on valveutunut ja kiinnostunut yhteiskunnassa tapahtuvista asioista, hän lukee useamman kuin yhden lehden tulkintoja. Huonoa tässä on se, että jokainen sanomalehtiotsikko antaa vain yhden, tietyn, joskus jopa vääristävän, näkökulman – ja samalla muut näkökulmat, enemmän tai vähemmän tietoisesti, piilotetaan. Erityisen vääristyneeksi tämä voi muodostua lukijalle, jollei hän ehdi tai viitsi lukea enempää kuin uutisraportin otsikon.

Todellisuuden heijastaminen on vain yksi osa kielen tehtävästä; yhtä tärkeää on siis se, että kielen avulla *luomme* todellisuuksia, kuten esimerkiksi näissä otsikoissa. Diskurssi synnyttää, rakentaa ja muokkaa todellisuutta. Diskurssi *konstruo*i todellisuutta. Kieli ja todellisuus – tai pikemmin – *kieli* ja *kulttuuri* liittyvät erottamattomasti toisiinsa. Kumpikaan ei ole primaarinen, ensisijainen; ne määrittävät toisiaan vuorovaikutteisesti.

Tämän takia kielitieteilijäkään ei voi tutkia kieltä tyhjössä. Hänen täytyy nähdä kieli osana kokonaisuutta – eli myös muiden tieteiden edustajien silmin – mutta vain kielitieteilijä osaa tieteellisesti tarkastella, mitä merkityksiä tietyt ilmentymät kantavat mukanaan, koska hän tietää mikä on ylipäätään, *universaalisti*, mahdollista luonnollisissa kielissä; hän tietää toisaalta missä kohdassa tiettyä viestiä ihminen voi itse valita miten hän kielentää jotain – esimerkiksi sananvalinnalla – ja hän tietää toisaalta myös milloin kieli järjestelmän sanelee, miten jokin asia pitää sanoa – kielijärjestelmä ei esimerkiksi anna meidän sanoa *Sinä juoksemme*.

Epämääräisyys on luovuutta

Jokainen on varmaan joskus ollut siinä tilanteessa, että puhuu niitä näitä – ehkä vain sen takia, ettei kukaan muu puhu. Paljoakaan ei ajatella sitä, muodostaako se, mistä puhuu, systemaattisen ja loogisen kokonaisuuden vai ei. Pääasia on, että joku puhuu – ja mieluummin jostain muusta kuin säästä – jotteivät kaikki istuisi ihan hiljaa.

Kuvitelkaamme seuraavanlainen tilanne: kahvilassa kahvikuppien ääressä istuu joukko ihmisiä; yksi heistä puhuu niitä näitä. Muut kuuntelevat puoli-innokkaasti. Yksi heistä ryhtyy vähitellen omassa mielessään rakentamaan loogista kokonaisuutta siitä, mistä puhuja puhuu, ja kysyy: *Sitäkö tarkoitat, että* (ja niin edelleen)? Tällöin voi tapahtua, että puhuja itse tajuaa: *Niin, sehän oli juuri se mitä tarkoitin; en vain osannut sanoa sitä noin kiteytyneesti ja suoraan.*

Tämä ilmiö liittyy aika läheisesti kahteen edelliseen – eli väärinymmärtämiseen ja kielen mahdollisuuteen luoda uusia todellisuuksia ja näkökulmia – mutta painopiste tässä on siinä, että näyttää siltä, että joskus ihmiset eivät aina tiedä itsekään, mistä puhuvat. Ja väittäisin, että useimmiten asia on juuri näin: meillä ei ole selvää kuvaa siitä, mitä haluamme sanoa, silloin kun alamme puhua; vasta viestintäprosessin edetessä huomaamme vähitellen itsekin missä mennään.

Miten tämä on mahdollista? Se johtuu siitä, että kielellinen kanssakäyminen on merkityksistä *neuvottelemista*. Kieli on harvoin sanojen ja virkkeiden lähettämistä yhdeltä ihmiseltä toiselle, puhujalta kuulijoille.

Vaikka kieli toimiikin yhteiskunnan koodina – kaikkien hyväksymänä viestintäjärjestelmänä –, se ei ole kielioppikirjojen vanki. Kieli on luonteeltaan väljä, kieli ei ainoastaan vaihtele sillä tavalla, että se on erilaista lakitekstissä kuin lastenlorussa. Sen lisäksi minkä tahansa tekstin tai tekstilajin sisällä tapahtuu koko ajan vaihtelua: kielessä ei ole ainoastaan variaatiota, vaan myös *variabiliteettiä*. Sanojen ja rakenteiden merkitysten seinämät antavat myöten; se mitä sanotaan ei ainoastaan ole monitulkintaista, vaan se on ameebamaisen epämääräistä – *ambivalenttia*.

Kuitenkin se, mitä ulottuvuuksia löytyy kielen jokaisesta sanasta ja rakenteesta, on tutkittavissa ja sitä pitää tutkia. Ja sitä tutkii kielitieteilijä.

Kohteliaisuus ja tunteet

Kielessä on monta tasoa. Pragmaatikot ovat erikoistuneet tutkimaan sitä tasoa, joka löytyy 'rivien välillä'. Keskitetään siihen, mitä tietty sävelkulku tai painotus tarkoittaa, mitä tietty partikkeli viestiittää, kuten vaikkapa no lausuman alussa tai liitepartikkeli *-han/-hän* kysymyssanaan liitettynä: *Miksiköhän mummi on niin salaperäinen? – No, kun hän sai rakkauskirjeen.*

Tämän tason tutkiminen on suuri haaste kielitieteilijälle: vastauksen löytäminen niinkin pieneltä tuntuvaan ongelmaan kuin suomen no-partikkelin merkitykseen vaatii väitöskirjan kokoista tutkimusta. Mutta tämä on juuri sentapainen kysymys, että kukaan muu kuin kielitieteilijä ei etsi vastauksia siihen. Tällaisen pienen partikkelin käyttö on suunnattoman tärkeää keskustelussa. Jos kysyy *Kuka varasti kakkupalasen?*, niin viestiihän vastaus *No Jonihan se taas* tai vastaus *No Joni* enemmän – tai toisenlaista tietoa – kuin pelkkä *Joni*.

Nämä esimerkit liittyvät sellaisiin ilmiöihin kuin kohteliaisuuden ja tunteiden ilmaisemiseen. Ihmiset esimerkiksi *mukautuvat* toisten ihmisten odotuksiin kohteliaisuuksissa ja tunteiden ilmaisemisessa, tai luovat itse ilmapiirin, esimerkiksi teittilemällä siinä kun toinen yrittää sinutella. Näitäkin suhdetoimintastrategioita näkyy siis kielessä – jos vain tietää mistä etsiä. Ja kielitieteilijä tietää.

Kielitiede ja politiikka

Edellä käsiteltiin sitä, miten tieto kielestä voi vaikuttaa siihen, miten ihmisten välisiä suhteita ymmärretään ja miten ne sitä kautta voivat parantua. Tieteilijälle on siis hyödyllistä, ellei suorastaan välttämätöntä tutkia kieltä, jotta hän saisi syvällisen ymmärtämisen ihmisen käyttäytymisestä. Toisaalta kielentutkijalla on velvollisuus tiedottaa tutkimustuloksistaan muille ihmisille ja näin *lisätä heidän tietoisuuttaan* siitä, miten kieli toimii jokapäiväisessä käytössä – esimerkiksi parisuhteessa tai työpaikkahaastattelussa.

Tietoisuuden herättäminen ja lisääminen on vieläkin tärkeämpää yhteiskunnallisella ja kansainvälisellä tasolla. Puhutaan paljon siitä, ettei poliitikoihin voi luottaa, tai että mainostajat manipuloivat meitä suuntaan tai toiseen. Vaikka viime aikoina muutos parempaan on tapahtunut, on osoittautunut erittäin vaikeaksi *todistaa* manipulointiväitteitä. Ihmeen harvoin edelleenkin nostetaan swte siitä, että ioku on

harhauttanut ihmisiä, on harhauttanut kuluttajia. Kuitenkin on muistettava, että *aina* kun kieltä käytetään, sitä käytetään jonkinasteisesti vallan välineenä.

Väittäisin, että keskeinen syy siihen, miksei tällä alalla saada tehtyä tarpeeksi, on se, että harvalle tulee mieleen kysyä kielitieteilijältä, miten manipulointi ja harhauttaminen tapahtuu. Ja silti kaikki tietävät, että nimenomaan kielen kautta tämä tapahtuu.

Suurin syy siihen, että kielitieteilijöiltä harvoin pyydetään neuvoa, tai pikemminkin, harvoin kuunnellaan hänen neuvojaan ja tieteellisesti perusteltuja ratkaisujaan, on se, että yhteiskunta on – toivottavasti tiedostamatta – stereotypoioinut kielitieteilijät norsunluutomeissaan istuviksi passiivisiksi, pölyisiksi ukkeleiksi, joilla ei ole mitään tekemistä tavallisen elämän kanssa. (Myönnettäköön, että monet kielitieteilijät ovat itsekin aktiivisesti jättäytyneet norsunluutomiinsa, joten kielitieteilijöitä ei kannata sääliä väärinymmärryksi tulemisesta.)

Jos joku kielitieteilijä sattuu puhumaan kielen vaikutuksesta ja siitä, miten tietyt ryhmät käyttävät hyväkseen kielen tarjoamia mahdollisuuksia vaikuttaa ihmisiin ja ylipuhua heidät jossain asiassa, ajatellaan yleensä, että kielitieteilijä tekee politiikkaa. Ja koska kielitieteilijä ehdottaa maailmanparantavaa lääkettä länsimaiselle yhteiskunnalle, hänet luokitellaan todennäköisesti vasemmistolaiseksi tai vihreäksi. Tällainen ihmisten luokittelu on myös kielellisesti kiinnostava, kahdestakin eri syystä.

Ensinnäkin se on kiinnostava *diskurssin* tasolla: se, joka luokittelee ja määrittelee toista, ei anna hänen itse luokitella itseään, ei anna hänen puhua itsensä puolesta. Luokittelija puhuu luokitellun äänellä, luokittaja *approprioi* luokiteltua.

Tämä on ilmiö, jonka voimme todeta jatkuvasti tapahtuvan ympäri maailmaa: esimerkiksi kielellisille vähemmistöille annetaan harvoin mahdollisuus puhua tai viittoa omassa asiassaan; on aina joku, joka puhuu heidän puolestaan. Tässä suhteessa tutkijat asiantuntijoina kuuluvat myös vallanpitäjiin.

Mielestäni kielitieteilijän ei tarvitse kokea tekevänsä 'politiikkaa' – ei ainakaan puoluepolitiikkaa – kun hän on valmis ottamaan vastuuta tutkimustulostensa mahdollisista sovelluksista, kun hän haluaa, että sillä, mitä hän tekee, on *yhteiskunnallista relevanssia*, yhteiskunnallista vaikuttavuutta, että sillä on väliä yhteiskunnan kannalta.

Toinen tärkeä kieleen liittyvä asia luokittelemisen kannalta on se, että luokittelu tapahtuu kielen avulla. Luokittelu on nimilappujen liimaamista. Sillä, jolla on oikeus nimetä, on vallassaan se, jonka hän nimeää – olkoon sitten kysymys huonekaluista tai ihmisryhmistä.

Ja kielitieteilijä on se, joka tuntee kielellisen luokittelun salat.

Kieli aseena

Kielitieteilijän tiedot ja neuvot voivat olla kullanarvoisia periaatteessa yhteiskunnan kaikilla saroilla. Seuraavassa esitän joitakin esimerkkejä.

Viittomakieli ja -kulttuuri Afrikassa esikuvana

Syksyllä 1998 Helsingin yliopistossa ja Kuurojenliitossa kävi Okoth Okombo Nairobien yliopistosta Keniasta puhumassa viittomakielen asemasta Afrikassa.

Eri viittomakielihän on maailmassa tuhansia. Afrikassa viittomakielet ja kuurot kuuluvat alhaisimpaan 'kastiin'. Kuuroilla ei ole juuri mitään arvoa yhteiskunnassa. Mutta Okombon puheesta kävi ilmi, että juuri tämän takia kuurojen yhteisö on Afrikassa harvoja yhteisöjä, jossa ihmiset yli poliittisten rajojen voivat olla kanssakäymisissä toistensa kanssa. Kuurojen ryhmässä ei ole varaa ylläpitää etnisiä ja poliittisia erimielisyyksiä; sotiminen on jätetty muille. Viittomakieli ja sen kulttuuri yhdistävät ihmisiä.

Tämä on maailmanrauhan saavuttamisen perusta. Afrikan viittomakielistä on siten tullut ei-valtaväestöjen viestintätapoja, joiden avulla pyritään löytämään yhtäläisyyksiä ja yhteisymmärrystä.

Väitän, että valtaväestöillä yleisemminkin olisi opittavaa vähemmistöiltä, myös kielellisiltä vähemmistöiltä.

Kielen = Ihmiskunnan ulottuvuudet

Vähemmistöt ja heidän kielensä liittyvät aiheeseen myös toisella tavalla.

Ensinnäkin muistuttaisin, että YK:n ihmisoikeuksiin kuuluu myös oikeus omaan kieleen. Monissa paikoissa kieli on viimeinen kulttuuriperintö, johon vähemmistöryhmä voi takertua. Tämä on esimerkiksi monen Amerikan intiaanien heimon tilanne varsinkin Pohjois-Amerikassa. Alkuasukasväestön keskuudessa on jopa mielipiteitä, joiden mukaan "Te valkoiset olette vieneet meiltä kaiken muun, joten kieltämme ette saa!"

Pitäisikö siis kielitieteilijänkin, joka on kiinnostunut heimon kielestä, pysyä poissa? Ehkä pitäisi.

Kielitieteilijä näkee kuitenkin tehtävänään oppia ja tutkia mahdollisimman montaa erilaista kieltä, jotta hän saisi tietää, mikä ihminen oikein on: mitkä ovat ihmiskielen ulottuvuudet: mihin kaikkeen ihminen pystyy kielen avulla ja millä tavalla kielet voivat erota toisistaan? Samalla kun kielitieteilijä hankkii kielen kautta tietoja eri kulttuureista, eli yhä syvällisempää ymmärrystä ihmisen käyttäytymisestä, hän toivoo voivansa kohentaa näiden kielten ja kulttuurien jäsenten itsetuntoa, esimerkiksi luomalla heidän kanssaan heidän omalle kielelleen kirjoitusjärjestelmän – jos he niin haluavat. Tämä voi tuntua idealismilta, mutta näissä tapauksissa idealismia nimenomaan tarvitaan.

Tämän kielellisen – ja siten kulttuurisen – moninaisuuden ylläpitämiseksi tarvitaan paitsi puhujia myös kielitieteilijöitä. Kun esimerkiksi luodaan kirjoitusjärjestelmää tai kirjoitetaan kielioppia jotakin vähän tunnettua kieltä varten, on olemassa suuri riski, että tulkitaan ilmiötä oman kielen kautta ja sen mukaisesti. Tällä tavalla toimiessa voi löytyä esimerkiksi konjunktiiveja ja futuureja sen takia, että on totuttu siihen, että sellaisia kategorioita löytyy esimerkiksi latinasta. Tällainen *yhdenmukaistus* tekee hallaa toisenlaisten kielten, kulttuurien ja ihmisten ymmärtämiselle ja on vierasta kielitieteilijälle.

Kielitieteilijä ja lääkäri

Tietyllä globaalilla tasolla kielitieteilijä on yhtä tärkeä ihmiskunnan tulevaisuutta ajatellen kuin esimerkiksi lääkäri. Kielen tuntemus, sen vaihtelun, historian, retoriikan ja murteiden tuntemus, kielen ja kulttuurin yhteispelin, englannin kielen *lingua franca* – statuksen ja sen seurauksien tuntemus – syvällinen näiden asioiden tuntemus on laajassa näkökulmassa ihmiskunnalle yhtä tärkeää kuin lääketieteellinen tieto syövästä tai geeneistä.

Jos maailma on hävitetty ja jäljellä on vain kourallinen ihmisiä, joiden tehtävä on aloittaa jälleenrakennustyöt, niin olen sitä mieltä, että olisi suotavaa, että parin lääkärin lisäksi ainakin yksi kielitieteilijä olisi jäänyt eloon.

Mutta en minäkään usko, että kielitieteilijöillä olisi ratkaisua kaikkeen. Jos minulla on hammassärky tai umpisuolentulehdus, kutsun lääkärin, en suinkaan kielitieteilijää. Onneksi kielitieteilijä ja lääkäri eivät ole nyky-yhteiskunnassa vaihtoehtoja, joista meidän pitää valita toinen. Molempia tarvitaan – eri tarkoituksiin, eri tilanteissa – pyrkimyksessä parempaan yhteisymmärrykseen ja yhteisloon. Ei kielitieteilijöille sen enempää kuin lääkäreillekään pidä antaa *kaikkea* valtaa.

Kieli rauhan aseena

Sillä joka ottaa tosissaan ne seikat, jotka olen yllä esittänyt, ja yrittää käyttää hyväksi niitä tietoja ja tutkimustuloksia, joita kielitieteilijä voi tarjota, on vahva ase käsissään. Se miten tätä valtaa käyttää on kuitenkin yhtä monimutkainen juttu kuin se, miten käyttää hyväksi tietoa atomin halkaisumahdollisuudesta.

Vaikka rauhanneuvotteluilla on tapana pitkittyä ja monimutkaistua, ihmiskunnan on kuitenkin voitava uskoa niihin. Useimmiten sodat syntyvät väärinkäsityksistä, siis eritoten kielellisistä väärinkäsityksistä. Tietty diskurssi luo, synnyttää, konstruoi todellisuuden, joka on silloin sodan leimaama ja muokkaama todellisuus. Silloin pitää tukea toisenlaista diskurssia, joka luo rauhanomaisemman todellisuuden. Jos diskurssi pystyy syöttämään sotia, sen pitää pystyä myös lopettamaan ne. Mutta tässäkin täytyy muistaa, että päämäärä ei ole päättää kuka on oikeassa, päämäärä ei ole totuuden löytäminen. Päämäärä on ymmärtäminen. Se on varmaankin jokaiselle käynyt selväksi, että 'totuuksien' etsiminen esimerkiksi Irakin ja Kosovon sotien lopettamiseksi ei kannata.

Vieläkin parempi vaihtoehto maailmanrauhan saavuttamiseksi

kielitieteilijän avulla olisi se, että luodaan kansainvälinen, YK:n tapainen asiantuntijaelin, jossa on muun muassa kielitieteilijöitä, jotka pystyisivät tulkitsemaan, mitä konfliktitilanteissa on tullut sanotuksi rivien välissä, ja jotka voisivat esimerkiksi näyttää miten eri ryhmittymät käyttävät propagandapuheissaan hyväkseen tiettyjä metaforia, kielikuvia, jne. Tällaisen elimen tehtävänä ei olisi pyrkiä maailmanlaajuiseen standardisoimiseen, vaan se toimisi välittäjän roolissa. Ehkä vahvaksi kasvetuaan tällainen elin voisi jopa etukäteen olla mukana estämässä meitä joutumasta sota- tai konfliktitilanteisiin – edellyttäen tietysti, ettei siinä mukana oleville kielitieteilijöille nouse valta päähän. Kielitieteilijät kun ovat myös 'vain ihmisiä'.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen mvs. professori ja englannin kielen professori. Kirjoitus perustuu Tieteen päivien yhteydessä järjestetyssä Tieteiden yössä 15.1.1999 pidettyyn esitelmään ("Miten maailmasta tulisi parempi paikka, jos kielitieteilijät saisivat vallan?")

